

POUŽITÁ LITERATURA:

- Catherine Webb: Industrial Co-operation. Co-operative Union, Manchester 1928.
Fred Hall: Standart Co-operative Book-keeping. Co-operative Union, Manchester 1926.
Robert Schlösser: Holyoakes Geschichte der Rochdaler Pioniere. Gepag-Verlag, Köln. 1928.
Zprávy státního úřadu statistického: Konsumní družstva v republice Československé roku 1927.

DR. LAD. STRNAD:

LAVERGNEŮV DRUŽSTEVNÍ SOCIALISM.

Dějiny lidstva jsou plny paradoxů a nelogičnosti a ani dějiny myšlení nečiní v tom výjimky. Dokazuje nám to povšechná studie družstevnictví: myšlenka družstevní jest velmi všeobecná a stará, avšak známá se všemi svými důsledky teprve málo let.

V družstevním řádě ukládá se hlavní úloha spotřebiteli, a proto Lavergne věnuje pozornost družstevnictví s hlediska spotřebitele, zabývá se pouze otázkou spotřebního družstevnictví, v němž jest družstevní princip v nejužším vztahu se spotřebitelem. Ovšem myšlenka družstevní překročuje pojetí, že jednou z osob hospodářského světa jest spotřebitel. Idea spotřebitele, odlišná od idey výrobce, je stará jako lidské myšlení, rozbírající mechanism hospodářského života. Aniž bychom zabíhali do daleké historie vidíme, že Cantillon r. 1755 ve výkladu hospodářských zjevů přikládal nejvyšší důležitost poptávce spotřebitelově a Jean Baptiste Say (1803) vyzdvihl spotřebu tak, že stala se jednou z hlavních součástí nové vědy. Osoba spotřebitelova byla však přehlížena až do r. 1872, do obnovy národohospodářské politiky psychologickou školou; v popředí byl výrobce. Ani liberálové ani socialisté neznali spotřebitele. Myšlenka spotřebitele, totiž uspokojení potřeb, jest jedna z neplodnějších a zasahuje důsledky do řádu společenského, politického i národohospodářského. Ač pojem spotřebitele je stár staletí, družstevní myšlenka objevila se teprve asi před 80 léty. Myšlenka tato jest jen oživenou a do důsledků rozvinutou myšlenkou spotřebitele, myšlenkou, že spotřebitel, který odedávna zasluhuje pouhé zdvořilé zmínky, má práva a hledí je uplatňovati, myšlenkou bohatou na praktické důsledky a přesné požadavky. Družstevní učení hlásá, že v čele hospodářského a společenského řádu má býti spotřebitel (jako v čele politického řádu občan) a nikoli výrobce nebo prostředník. Družstevnictví jest po výtce útvarem hospodářské demokracie, t. j. každý jakožto spotřebitel má právo účasti na přímé nebo nepřímé správě výrobních prostředků, nutných k výrobě předmětů jeho spotřeby a jest slušno, aby postupně získával kontrolu a vlastnictví těchto statků v poměru, jak platí za jejich služby. Postavení spotřebitele, vyžadující vybavení osoby spotřebitelovy určitými právy, jest podobno postavení lenního pána, jež vylučovalo absolutní nadřízenost. Družstevnictví přeje si sloučení vlastníka a uživatele všech hospodářských statků v jedné osobě, ovšem za použití zákonných prostředků, jsouc si vědomo jako učení evoluční, že úcta k nabytým právům jest jednou z podmínek práce a spojení. Myšlenka družstevní jest myšlenkou občanskou a proto zasahuje do politického práva. Jest základem politického práva občanského, neboť občan jest spotřebitelem veřejných služeb. Obě myšlenky, občanská i družstevní, vycházejí logicky ze všeobecné myšlenky spotřebitelovy: jako spotřebitel užívá statků hospodářských, tak občan užívá veřejných služeb. Občanská myšlenka — jak jí rozumíme — nepochází ani ze starého Říma, jenž neznal politické rovnosti a nikdy nepřiznal všem účast na řízení státu, ani ze středověkého monarchismu. Nutno ji hledati u Kalvínů XVI. stol., filosofů XVII. stol. a jejich žáků revolucionářů. Starý režim rozdělil národ na třídy (stavy) a přidělil jim určité úlohy; lidu, stavu třetímu beze cti, připadl úkol výrobce hospodářských hodnot, úkol, jehož důležitost stále vzrůstala, zatím co důležitost stavů druhých (kněží a šlechty), privilegovaných, stále klesala, až přichází historická nutnost

prohlásiti právní rovnost, jež odpovídá novému rozdělení společenských hodnot, doba revoluce, která stvořila pojem občana, člena politického kolektiva, majícího právo vykonávati svojí vůli vliv na politické řízení kolektiva, kterým se liší od poddaného. Každý, ať je jeho inteligence nebo zásluha jakákoli, má stejná práva s druhými. Existence občanských práv a jejich rovnosti pro všechny, hlášané encyklopedisty a politiky XIX. stol., není tak oprávněná, neboť předpokládá u všech lidí stejný a svobodný rozum. Tento důvod neměl by však — i když dává jisté hlasovací právo každému — opravňovati k rovnosti v politických právech. Není rovnosti ani v zásluhách, ani v inteligenci ani v právech. Rozdíl v hodnotě, který dělí lidi, je nekonečný, neboť schopnost úsudku jest u jedněch téměř zakrnělá, u druhých nadnormálně vyvinutá. Nejedná se jen o otázku původu a existence politických práv, nýbrž i o jejich rovnost u všech lidí; otázka rovnosti jest mnohem těžší. Klasická teorie zde selhává, vedouc logicky k závěru, že hlasovací právo má příslušet každému v poměru k jeho inteligenci a rozumu. Naivní je myšlenka XVIII. stol., že všichni lidé mají v kolébce stejné rozumové schopnosti a že lze z nejmenšího alpského pastýře vybrati libovolně Newtona nebo Lykurga. Požadavek rovného všeobecného hlasovacího práva jest špatným napodobením velké křesťanské myšlenky, že každý člověk má duši. Jedinou uspokojující odpovědí na často přetřásanou otázku všeobecné rovnosti a původu občanských práv jest, že všem lidem jest nutno uspokojovati mnohonásobné potřeby životní a že všichni mají stejné právo o to zápasiti a se pokouseti. Máme-li všichni uspokojovati bezpočetné tužby, bylo by zcela nespravedlivé, abychom všichni neměli touž zákonitou možnost usilovati o jejich dosažení za příznivých či nepříznivých okolností, jak se nám naskytnou. Jednoho dne nebudeme se moci obejítí »beze spotřeby« veřejných služeb, které nám veřejná moc tisíckrát denně poskytuje zdarma i za úplat. Každý je nucen pro zachování existence žítí ve společnosti a potřebuje služeb státu, jichž je spotřebitelem. Poněvadž každý má právo žítí co možno nejlépe, má také právo zvědět, která metoda zdá se nám nejvhodnější pro organizaci veřejné moci a služby. S hlediska používání veřejných služeb cítí se každý členem obce a dožaduje se práva účasti v její správě: politická společnost jest ohromným družstvem, v němž mají všichni stejné právo, ježto všichni potřebují hmotných i mravních služeb obce, kterou tvoří. Tím jest vysvětlena oprávněnost politických práv pro všechny a rovnost všech lidí před zákonem. Lze namítnouti, že skutečně naše potřeby hmotných statků i služeb státem poskytovaných nejsou u každého stejné. Tato nerovnost pochází z nerovnosti našich schopností, osobní práce a soukromého jmění, nabytého narozením nebo dědictvím. Avšak tato nerovnost v uspokojení potřeb jest o důvod více pro rovnost před zákonem, bez níž by prvá nerovnost byla ještě větší. Pro chudáka má malá spotřeba tutéž cenu, jako pro bohatého spotřeba mnohonásobná. Bylo by nespravedlivé dáti bohatému, majícímu již všechny možné prostředky k hospodářskému uspokojení, větší práva politická a občanská, nežli chudému.

Z předcházejícího jest patrné, že myšlenka družstevní jest oporou myšlenky občanské, a zvítězí-li ona v budoucnu, obnoví i obsah moderní demokratické myšlenky. Bylo by ovšem omylem domnívati se, že myšlenka občanská jest oporou myšlenky družstevní. Nelze sice absolutně popřítí vliv myšlenky občanské na nauku družstevní, přece však myšlenka občanská neurčovala vytváření družstevní nauky v letech 1880—1890. Tato nová nauka vznikla z analýsy vědy národohospodářské a z rozboru mravního řádu. Přes to jest zde jistá obdoba mezi politickou demokracií a demokracií národohospodářskou, která uvedla v život princip družstevní. Není však žádného důvodu k tvrzení, že myšlenka družstevní a myšlenka občanská jsou jedním a týmž principem, že občan je jen pouhý spotřebitel veřejných služeb, že zkrátka stát je pouze ohromným družstvem, dodávajícím veřejné služby celku.

Protiva mezi občanem a výrobcem vysvětluje se faktem, že občan je spotřebitelem. Dějiny to potvrzují: středověk určil za základ práv funkci výrobce a neznal občana, v revoluci nevědomky objevuje se spotřebitel v osobě občana, neboť rovnost práv občanských vychází z předpokladu, že všichni jsou si rovni v potřebách státních služeb. V dnešní době nic neodporuje tak myšlenky občanské jako tvrzení, že pro výkon občanských práv jest třeba jisté výrobní schopnosti; zde jsme u opaku myšlenky

demokratické, která je základem myšlenky občanské. Jestliže tedy sověty založily ruské právo na vlastnosti výrobce (vlastně jen na manuální práci), pošlapaly demokratickou nauku a klasické pojetí nauky o občanství, jež jest s prvou jedno tělo, nauku velké revoluce a uvedly v život Marxovu nauku o hodnotě, že jediným skutečným činitelem výroby a hospodářské hodnoty jest manuální práce, postulát to sice běžný, avšak nesmyslný. Bolševictví není původní soustavou národohospodářskou, nýbrž jednoduchým použitím Marxovy nauky na státní kolektivismus, nemajícím žádného vztahu k starým komunistickým představám. Jedinou novinkou v něm je, že se odvážilo uvést do sféry veřejného práva bludné zásady národohospodářské nauky marxistické. Táž protiva mezi pojmem výrobce a občana, ovšem bez extrémních důsledků sovětského režimu, uplatňuje se ve většinovém syndikalismu.

Myšlenka družstevní, která odevzdává kontrolu výroby spotřebiteli, jest logickým zakončením myšlenky spotřebitelské, přenesením myšlenky občanské do hospodářského řádu. Myšlenky družstevní a občanská jsou dvě větve téhož kmene: občan jest jenom obměnou spotřebitele, stát konečně družstvem pro dodávání veřejných služeb.

Myšlenka spotřebitele jest základem moderní vědy národohospodářské. Theorie hodnoty hlásá, že základem hodnoty všech předmětů jest potřeba, t. j. žádost spotřeby, kterou veřejnost pociťuje k řečeným předmětům. Zvláštní prospěch, který předmět má v očích spotřebitele, tvoří jeho cenu. Myšlenka spotřebitele a myšlenka potřeby jest středem, k němuž se vše obrací. Hodnota výrobních činitelů, úspora, nářadí, suroviny, práce, nemovitost, stejným způsobem se vysvětluje, jako hodnota hotových výrobků. Jediný činitel výroby jest pouhým prvkem výrobku a nemá ceny sám o sobě. Jako hodnota stromu závisí na hodnotě ovoce, jež nese, tak hodnota každého výrobního činitele závisí na hodnotě konečného výrobku. Podnikatelé, jichž úkolem je předvídati potřeby a chuť veřejnosti, naznačují větší nebo menší žádost spotřeby t. j. koupě výrobků dle jejich užitečnosti a vzácnosti, jsou představiteli spotřebitelů, určují cenu výrobních činitelů dle intenzity potřeby, jež má tutěž hlavní úlohu v ocenění výrobních činitelů jako v ocenění vyrobených předmětů. Pochopení spotřebitele má býti úplnější. Žádný výklad velkých hospodářských problémů nemá ceny, nehledí-li co nejvíce k potřebě spotřebitelově.

Pojednávaje o praxi družstevní Lavergne rozebírá otázku data vzniku družstevní myšlenky a uvádí, že nauka družstevní je velmi mladá; základ k ní položili Charles Gide a miss Béatrice Potter-Webb v letech 1885—1890, přes to, že skromný Gide hlásá po celý život, že zakladatelem jejím jest Fourier s Owenem. Příčinu zjevu, proč nauka družstevní není tak rozšířena jako socialismus, ač učení Marxovo o hodnotě práce, dnes zcela uznávané, jest veskrze falešné, dlužno spatřovati v neznalosti družstevní nauky. Běžné rozdělení společností na družstva výrobní, spotřební a úvěrní jest povrchní a pohodlné, nemá však vědecké ceny, neboť technická povaha družstevního podnikání nemůže býti kritériem pro objektivní rozlišení. Účelem hospodářského podnikání jest zisk; družstva nutno dělit dle toho, jak používají zisku. Buď jej dělí mezi kupující v poměru dle nákupů, nebo mezi členy dělníky v poměru dle pracovních dnů v podobě mzdy, či konečně dle účasti přínosu t. j. kapitálu, surovin neb výrobků členů. Jedině první mechanismus rozvržení zisku jest hoděn názvu družstva; společnosti, jež ho používají, jsou družstva spotřební. Společnosti, používající druhého způsobu, jsou společnostmi výrobními. Třetí jsou společnostmi kapitalistickými. Rozvrh zisku má povahu hospodářskou, vyplývá z povahy podniku; dle toho, jsou-li členy společnosti kupující, kteří se u ní zásobí, dělníci, kteří jí přinášejí svoji práci, nebo výrobci, opatřující společnost kapitálem, či surovinami, bude se lišiti mechanismus rozdělení zisku a zisk připadne osobám zaujímajícím různá tři postavení v hospodářském řádě: kupci, dělníku, podnikateli, kteří zastupují tři různé funkce hospodářské. Distribuce zisku má i jistý význam sociální: člen podnikatelské společnosti nebude současně nikdy členem dělnické výrobní společnosti; může býti členem a kupujícím spotřebního družstva, což nebude však častým případem. Podnikatel na straně jedné, dělník a člen spotřebního družstva na straně druhé budou velmi často náležeti různým společenským třídám. Uvedené tři způsoby rozdělení zisku rozvrhují zisk velmi

nestejně demokraticky. Metoda družstevní rozděluje zisk mezi všechny občany v předpokladu, že stali se členy spotřebního družstva, na což mají právo jsoouce všichni spotřebitelé. V korporaci výrobní a podnikatelské soustředí se však zisky na členstvo početně velmi omezené. Každá společnost výrobní jest spotřebním družstvem, jestliže vrací svým členům zisky poměrně dle jejich nákupů, pokud ovšem nejsou věnovány rezervním fondům podniku, neboť každá taková společnost jest ovládána členy spotřebiteli a zásadou spotřebního družstva jest slučovati v téže osobě vlastnost člena a uživatele.

Pro lepší pochopení sociálního významu družstev spotřebních rozvádí Lavergne čtyři základní pravidla rochdalská, sloučení vlastnosti uživatele a vlastnosti člena neb podnikatele, návratek na konci správního roku, úměrný nákup, jediný hlas každému členu na valné hromadě, zásadu otevřených dveří (t. j. každý se může státi členem družstva).

V družstevním hnutí rozlišuje dva druhy spotřebních družstev: družstva obyčejná, známá od r. 1844, jež nazývá *svobodnými* (nikoli soukromými!), jejichž charakteristickým rysem jest, že nepodléhají souhlasu veřejné moci nebo smlouvě s ní, která se ustavila, aniž se ucházela o státní schválení, a družstva *veřejná* (družstevní režie), jichž utvoření jest závislé, alespoň částečně na rozhodnutí veřejného kolektiva nebo na souhlasu veřejné moci.* Navazuje na toto rozdělení, popisuje Lavergne hlavní fáze dějin, metody a výsledky svobodného družstevnictví ve Francii, probírá jednotlivé družstevní svazy a jejich organizaci, uvádí statistické výsledky družstevní v Anglii, Německu, Rusku, Švýcarsku a Dánsku a přechází k líčení vzniku družstevnictví veřejného, k výkladu jeho pojmu a hlavních znaků, zabývá se důkladně jednotlivými veřejnými družstvy belgickými (nejstarší vůbec, z r. 1860, jest úvěrní belgický ústav komunální) a neméně důkladně osnovami zákonů o jednotlivých veřejných družstvech francouzských. Další kapitoly věnuje veřejné režii na zisk a dokazuje, že fiskální výtěžek u státního nebo komunálního podniku není dokladem jeho dobrého řízení; záleží jedině na výrobní ceně, za kterou se podniku podaří vyráběti. Od veřejné režie na zisk liší se režie sociální tím, že slouží veřejnosti úplně nezištně a je poměrně autonomní; ovšem ti, kdo z ní mají prospěch, mají jen malý vliv na její řízení.

Stoupajícími výsledky mohou se pochlubiti nejen družstva spotřební, ale i družstevní režie. Příznačný jest odklon moderního státu od každé formy podnikání, jehož hospodářské vedení jest v rukách přímých zmocněnců veřejné moci, a příklon k režii sociální, vybavené dosti velikou samostatností obchodní a sloužící spotřebitelské veřejnosti po výtce. Každý veřejný podnik, aby si uchoval správný a finanční neodvislost, jest nucen vésti svoje finance odděleně od financí státu či obce; zachovává-li to, mění se v režii družstevní. Vývoj společností jde stále více k formě, která řídí výrobu s hlediska potřeby veřejnosti a nikoli s hlediska soukromého zisku. Před našimi zraky vyvstává — díky zásahu státu do hospodářského řádu — veřejné hospodářství, jehož jediným účelem jest služba veřejnosti. Zákrok veřejné moci v oblasti hospodářské a sociální dlužno vítati. Státní hospodářství ovšem náleží minulosti; podstata národního hospodářství, majíc za základ vědomou či nevědomou psychologii člověka, je tak jemná, že hospodářskému podnikání může se dařiti jen v ovzduší dostatečně volném; jest řízeno vlastními zákony, které nemohou býti ani seslabeny ani nahrazeny zákony lidskými; z toho plyne, že hospodářský podnik může se zdárně rozvíjeti jen pod vedením schopné iniciativní osoby, dále, že z řízení družstva nutno vyloučiti každou politiku a konečně z družstevní režie jakýkoli monopol a to tím spíše, poněvadž svobodná soutěž jest zdráva každému podnikání.

Po celé století socialisté přisvojují si různé obměny socialistické idey, jejich apoštolé mnoho mluví a málo jednají. Družstevnictví opírá se o malý počet skromných ideí pravdivých a jeho bojovníci málo mluví, za to však více jednají, čímž zajišťují družstevní myšlenke nejkrásnější budoucnost.

---

* Ač družstevní režie vzniká na základě rozhodnutí veřejné moci, je nezávislá vůči ní i vůči svým členům majíc správní, obchodní i finanční autonomii), kteří jsou všichni přímými či nepřímými spotřebiteli jejich výrobků; i zde platí zásada otevřených dveří i zásada malého výtěžku a návratku. Blíže viz Bernard Lavergne: *L'ordre coopératif*, díl I., vydání z r. 1926 u Felixe Alcana v Paříži, 600 stran, cena neudána.